

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE AND LOCAL GOVERNMENTS IN THE CONTEXT OF ENSURING THE RIGHT TO SOCIAL PROTECTION

Гриценко Г.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті розглянуто концепцію соціальної держави та її практичне впровадження через механізми децентралізації в Україні. Досліджено позитивні зобов'язання держави та органів місцевого самоврядування у забезпеченні права на соціальний захист, включаючи охорону здоров'я, освіту та житло. Проаналізовано сучасні виклики, такі як економічна криза, збройний конфлікт і нерівномірність розвитку громад, які впливають на виконання соціальних зобов'язань.

Особливу увагу приділено аналізу прогалин у правовому регулюванні, механізмах реалізації соціальної політики на місцевому рівні та стандартизації соціальних послуг. У дослідженні наведено погляди провідних науковців, а також запропоновано шляхи вдосконалення законодавства, розвитку кадрового потенціалу та фінансових механізмів. Акцентовано на важливості міжнародних стандартів, зокрема Європейської соціальної хартії, у формуванні ефективної системи соціального захисту. Соціальна держава є не лише політичною чи економічною моделлю, а й моральною основою сучасної державності. Вона формує позитивний імідж держави, забезпечує довгострокову політичну стабільність і сприяє сталому розвитку. Для держави, яка прагне бути конкурентоспроможною на світовій арені, концепція соціальної держави стає важливим чинником у побудові ефективної системи управління, що поєднує економічну доцільність із соціальною відповідальністю. В сучасному політичному та правовому дискурсі при характеристиці соціальної політики держави використовують поняття «принципи соціальної держави» і «соціальна держава». Соціальна держава є інструментом забезпечення політичної стабільності. Вона мінімізує соціальну напруженість шляхом підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій, зміцнення соціальної солідарності, підтримки рівних можливостей для всіх громадян.

Результати дослідження підкреслюють роль децентралізації у зміцненні спроможності органів місцевого самоврядування, залученні громад до розробки соціальних програм і забезпеченні сталого розвитку соціальної сфери. Зроблено висновок, що інтеграція міжнародних стандартів, забезпечення фінансової стабільності та розвиток професійної підготовки кадрів є необхідними для підвищення якості соціального захисту населення в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: соціальна держава, принципи, право на соціальне забезпечення, позитивні зобов'язання, соціальні зобов'язання, органи місцевого самоврядування, децентралізація.

The article examines the concept of the welfare state and its practical implementation through decentralization mechanisms in Ukraine. The positive obligations of the state and local governments in ensuring the right to social protection, including health care, education and housing, are investigated. Current challenges, such as the economic crisis, armed conflict and uneven development of communities, which affect the fulfillment of social obligations, are analyzed.

Particular attention is paid to the analysis of gaps in legal regulation, mechanisms for implementing social policy at the local level, and standardization of social services. The study presents the views of leading scholars and suggests ways to improve legislation, human resource development, and financial mechanisms. The study emphasizes the importance of international standards, in particular the European Social Charter, in building an effective social protection system. The welfare state is not only a political or economic model, but also the moral basis of modern statehood. It creates a positive image of the state, ensures long-term political stability and promotes sustainable development. For a state that seeks to be competitive on the global stage, the welfare state concept is becoming an important factor in building an effective governance system that combines economic expediency with social responsibility. In modern political and legal discourse, the concepts of 'welfare state principles' and 'welfare state' are used to describe the state's social policy.

The results of the study emphasize the role of decentralization in strengthening the capacity of local governments, involving communities in the development of social programs and ensuring sustainable development of the social sphere. It is concluded that the integration of international standards, ensuring financial stability and development of professional training are necessary to improve the quality of social protection in the face of modern challenges.

Key words: social state, principles, right to social security, positive obligations, social obligations, local governments, decentralization.

Постановка проблеми. Соціальна держава як теоретична концепція та практична модель державного управління базується на принципах соціальної справедливості, рівності та солідарності. Вона передбачає створення умов для забезпечення громадян базовими соціальними правами, включаючи право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту та житло. В Україні питання реалізації соціальної функції держави набуло особливої актуальності у зв'язку з реформою децентралізації, яка передала значну частину повноважень органам місцевого самоврядування (ОМС). Цей процес суттєво вплинув на баланс відповідальності між державою та громадами, підвищивши роль ОМС у виконанні соціальних зобов'язань.

Зростання викликів, таких як економічна криза, збройний конфлікт на сході України, а також необхідність адаптації до глобальних стандартів, обумовлює потребу в детальному дослідженні позитивних соціальних зобов'язань ОМС. Це дослідження констатує, як гро-

мади можуть ефективно використовувати свої ресурси для забезпечення гідного рівня життя населення, особливо різних категорій громадян.

Метою дослідження є аналіз позитивних зобов'язань держави та органів місцевого самоврядування в контексті забезпечення права на соціальний захист. Основний акцент зроблено на визначенні механізмів реалізації цих зобов'язань, виявлених прогалин у правовому регулюванні та розробці рекомендацій щодо вдосконалення соціальної політики в умовах реформ децентралізації та сучасних викликів для України.

Актуальність дослідження концепції соціальної держави обумовлена сучасними викликами, з якими стикаються держави у процесі забезпечення гідного рівня життя для своїх громадян. Поглиблене розуміння цієї концепції дозволяє створювати ефективні механізми для вирішення соціальних, економічних та політичних проблем. Значущість дослідження цього поняття обумовлена соціально-

економічними, управлінськими, правовими, політичними та глобалізаційними аспектами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція соціальної держави та місцевого самоврядування активно досліджує багатство науковців, які аналізують правові, управлінські та соціально-економічні аспекти цієї тематики. Зазначена тема стала підґрунтям для робіт широкого кола науковців, а саме: К.В. Бориченка, І.П. Волошина, О.С. Головащенко, А.Л. Клименка, В.Л. Костюка, Л.В. Котової, К.К. Кулі-Іванченко, О.М. Лисенко, В.Ф. Нестеровича, О.В. Панкевич, С.Г. Стеценко, Г.В. Татаренко та інших.

Науковці одночасно визнають важливість децентралізації для зміцнення соціальної функції держави. Проте існує потреба у подальшому дослідженні механізмів реалізації соціальних зобов'язань ОМС, створенні нормативно-правової бази для поділу нерівностей між громадами та впровадженні міжнародних стандартів. Поглиблення цих досліджень є необхідною передумовою для забезпечення гідного рівня життя громадян і реалізації принципів соціальної держави в Україні.

У глобалізованому світі багато держав стикаються зі зростаючою нерівністю у доходах, проблемами бідності, безробіття та доступу до базових послуг. Концепція соціальної держави пропонує теоретичні та практичні рішення для забезпечення соціальної справедливості, підтримки вразливих груп населення, балансування між економічним розвитком та соціальним захистом громадян.

У багатьох країнах (зокрема, Україні) принцип соціальної держави закріплений на конституційному рівні. Однак реальна реалізація цієї ідеї залежить від визначення чітких правових механізмів соціального захисту, гармонізації законодавства з цілями соціальної політики, розробки міжнародних стандартів у сфері соціальних прав. Дослідження соціальної держави дозволяють ідентифікувати прогалини в законодавстві та запропонувати шляхи їх подолання.

Соціальна держава є інструментом забезпечення політичної стабільності. Вона мінімізує соціальну напруженість шляхом підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій, зміцнення соціальної солідарності, підтримки рівних можливостей для всіх громадян. У нестабільних регіонах чи в умовах глобальних криз (наприклад, пандемій, економічних спадів) концепція соціальної держави стає основою для антикризових стратегій.

Соціальна держава є не лише політичною чи економічною моделлю, а й моральною основою сучасної державності. Вона формує позитивний імідж держави, забезпечує довгострокову політичну стабільність і сприяє сталому розвитку. Для держави, яка прагне бути конкурентоспроможною на світовій арені, концепція соціальної держави стає важливим чинником у побудові ефективної системи управління, що поєднує економічну доцільність із соціальною відповідальністю.

Отже, дослідження соціальної держави допомагає розв'язувати як теоретичні питання розвитку державного управління, так і практичні проблеми створення умов для гідного життя громадян, що робить це питання надзвичайно актуальним у сучасних умовах.

Соціальна держава – це концепція, що відображає прагнення держави забезпечити своїм громадянам гідний рівень життя, соціальну справедливість та рівні можливості. У науковій літературі існують різні підходи до визначення цього поняття, що відображають багатогранність його розуміння.

Зокрема О.З. Панкевич у своїй дисертації зазначає, що соціальна держава характеризується виконанням трьох основних, системно взаємопов'язаних «блоків» завдань, які мають забезпечувати соціальну справедливість, рівність та солідарність у суспільстві [1, с. 6].

Інші науковці визначають соціальну державу як це державу, яка визнає людину найвищою цінністю і з метою

забезпечення кожному гідного рівня життя та інших соціальних прав здійснює перерозподіл суспільних благ відповідно до принципів соціальної справедливості, солідарності та субсидіарності [2].

О.С. Головащенко зазначає, що соціальна держава – це фундаментальне і, разом з тим, одне з найбільш невизначених правових понять [3].

К.К. Кулі-Іванченко вказує, що соціальна держава – це держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини [4].

Основними характеристиками соціальної держави є:

1. Система соціального забезпечення, включно з пенсійними програмами, соціальним страхуванням та іншими механізмами підтримки громадян.

2. Політика перерозподілу ресурсів, яка передбачає прогресивне оподаткування, надання субсидій та інших форм державної підтримки.

3. Доступність базових послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, забезпечення гідних умов праці.

Як бачимо, наукові визначення акцентують увагу на цінностях, таких як соціальна справедливість, рівність, солідарність та субсидіарність, а також на механізмах перерозподілу благ для забезпечення гідного рівня життя громадян.

Законодавчі визначення, зазвичай, обмежуються проголошенням держави соціальною без детального розкриття цього поняття, залишаючи його конкретизацію для подальшого законодавства та практики. Зокрема, Конституція України (стаття 1) проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

Наукові визначення надають глибший аналіз функцій та принципів соціальної держави, тоді як законодавчі акти фіксують її статус на рівні конституційних норм, залишаючи простір для конкретизації через закони та політичні програми.

В сучасному політичному та правовому дискурсі при характеристиці соціальної політики держави використовують поняття «принципи соціальної держави» і «соціальна держава». Між цими категоріями існує суттєва концептуальна відмінність, яка важлива для розуміння сутності соціально орієнтованої державності та ефективного управління.

Принципи соціальної держави є насамперед теоретичною категорією, що втілює основоположну ідею забезпечення соціальної справедливості, рівності та солідарності в суспільстві. Ці принципи формуються як реакція на соціально-економічні виклики, які виникають у процесі розвитку суспільства. Вперше концепція соціальної держави здобула розвиток у західноєвропейській правовій і політичній думці, зокрема в роботах німецьких теоретиків XIX–XX століть, таких як Лоренц фон Штейн [5, 6].

У теоретичному вимірі принципи соціальної держави передбачають захист соціально вразливих верств населення; гарантування рівного доступу до базових благ, таких як освіта, охорона здоров'я, праця; перерозподіл матеріальних благ і доходів задля зменшення соціальної нерівності.

На конституційному рівні ці принципи отримують закріплення в багатьох країнах світу, включно з Україною. Наприклад, у статті 1 Конституції України зазначено, що держава проголошується соціальною і правовою. Це свідчить про намір держави слідувати принципу соціальної орієнтації.

На відміну від принципів, соціальна держава – це практична форма організації державного управління, яка має забезпечувати втілення соціальних ідеалів у життя громадян. Тобто, це механізми, інститути та політика, спрямовані на досягнення соціальної справедливості. Соціальна держава характеризується активною участю

в управлінні соціально-економічними процесами, балансує між ринковими механізмами та необхідністю соціального захисту.

Соціальна держава не може існувати без принципів, що слугують теоретичним фундаментом її побудови. Водночас, втілення принципів соціальної держави залежить від багатьох факторів: економічного розвитку, ефективності державного управління, політичної волі керівництва, рівня правосвідомості громадян.

Україна є яскравим прикладом держави, яка декларує своє прагнення до побудови соціальної держави, проте стикається з викликами в реалізації цього прагнення. Незважаючи на закріплення концепції соціальної держави в Конституції, на практиці спостерігаються проблеми з фінансуванням соціальних програм, нерівномірний доступ до медичних і освітніх послуг, високий рівень бідності.

Принципи соціальної держави є основою фундаментальної концепції соціальної держави, що визначає орієнтири державної політики, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості, рівності та добробуту громадян. У науковій літературі існують різні підходи до визначення та складу цих принципів. Різниця між визначеннями полягає у кількості та специфіці принципів, що включаються до поняття соціальної держави. Деякі підходи обмежуються базовими принципами рівності та справедливості, тоді як інші розширюють цей перелік, включаючи додаткові аспекти, такі як субсидиарність та солідаризм [7; 8].

Більшість визначень сходяться на тому, що принципи соціальної держави передбачає активну роль держави у забезпеченні соціальних прав, підтримці вразливих верств населення та сприянні соціальній справедливості.

Таким чином, можемо визначити, що принципи соціальної держави є багатогранним поняттям, яке в різних наукових підходах трактується з акцентом на різні аспекти соціальної політики та державного управління. Законодавче закріплення характеристики держави як соціальної, зокрема в Конституції України, підкреслює значущість та необхідність реалізації концепції соціальної держави на практиці для досягнення соціальної справедливості та добробуту громадян.

Головна мета соціальної держави – створення умов, які дозволяють кожному громадянину реалізувати свої права, включно з правом на соціальний захист. Принципи соціальної держави є методологічним підґрунтям для реалізації права на соціальний захист. Практичний прояв соціальної держави виявляється через інститути, політики та механізми, що гарантують соціальні права, зокрема право на соціальний захист, яке виступає невід'ємною складовою концепції соціальної держави та закріплене у міжнародному і національному законодавстві зокрема у Загальній декларації прав людини (ст. 22, ст. 25) [9], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 9) [10] та Конституції України (ст. 46), яка проголошує, що громадяни мають право на соціальний захист у разі безробіття, старості, інвалідності, втрати годувальника та в інших випадках.

Право на соціальний захист є механізмом, який реалізує принципи соціальної держави через конкретні дії держави яка надає соціальну допомогу для вразливих категорій населення, забезпечує пенсійні виплати, страхування, доступ до медичних послуг, підтримує працевлаштування через програми перепідготовки та субсидування.

Принципи соціальної держави є базисом, що визначає, якими повинні бути засади функціонування держави. Ці принципи вказують на обов'язок держави гарантувати соціальну справедливість, забезпечувати рівність можливостей, реалізовувати солідарність через перерозподіл ресурсів. Право на соціальний захист уособлює втілення цих принципів у реальні механізми.

На практиці соціальна держава функціонує через механізми, що гарантують соціальний захист: інститути соці-

ального забезпечення (пенсійні фонди, центри зайнятості, страхові компанії); законодавство, яке регулює соціальні права; політики, що спрямовані на подолання бідності, безробіття, соціальної ізоляції.

Таким чином, соціальна держава не може існувати без реалізації права на соціальний захист, оскільки це право є основою її соціальної функції. Водночас, ефективне забезпечення цього права можливе лише за умови, що держава слідує принципам соціальної держави. Соціальна держава, її принципи та право на соціальний захист є взаємозалежними елементами, які формують ефективну модель державного управління. Без належного втілення принципів соціальної держави неможливо забезпечити право на соціальний захист, а без цього права втрачається суть соціальної держави як такої. Для досягнення гармонійного розвитку суспільства необхідно підтримувати баланс між теоретичними засадами (принципами) та практичними механізмами (правом на соціальний захист), що забезпечує стабільність, добробут і соціальну справедливість.

Задля задоволення соціальних потреб суспільства, забезпечення добробуту та розвитку соціальної сфери держава, органи місцевого самоврядування беруть на себе соціальні зобов'язання. «Соціальні зобов'язання» – це встановлені законодавством або добровільно прийняті обов'язки суб'єктів (держави, організацій, громадян), спрямовані на задоволення соціальних потреб та забезпечення прав і добробуту членів суспільства. Зокрема у Законі України «Про соціальні послуги» (ст. 1) визначено, що держава та місцеве самоврядування зобов'язані створювати умови для забезпечення соціального захисту вразливих категорій населення [11]. Європейська соціальна хартія визначає, що соціальні зобов'язання мають багатошаровий характер, охоплюють усі аспекти соціальної підтримки населення [12].

Головна мета соціальних зобов'язань – створення умов для сталого розвитку суспільства, забезпечення добробуту та захисту вразливих верств населення.

Соціальні зобов'язання є конкретним проявом позитивних зобов'язань держави. Вони охоплюють зобов'язання у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, забезпечення житлом та доступу до гідних умов праці. Ці сфери вимагають активного втручання держави у формі законодавчих ініціатив, фінансової підтримки, адміністративних механізмів та контролю. Позитивні зобов'язання передбачають обов'язок держави не лише утримуватися від втручання у права людини, але й забезпечувати умови для їх реалізації. Наприклад, право на охорону здоров'я вимагає не лише недопущення порушення, але й забезпечення доступу до медичних послуг.

Юридично позитивні зобов'язання закріплені в міжнародних договорах та національному законодавстві. Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) проголошує обов'язок держав вживати всіх необхідних заходів для досягнення поступового здійснення прав, визначених у ньому.

Соціальні зобов'язання мають особливе значення у контексті соціальної держави. Згідно з цією моделлю, держава вважається гарантом рівності можливостей для всіх громадян та її завданням є усунення соціальної нерівності. Наприклад, забезпечення безкоштовної освіти або соціального житла є практичним виявом таких зобов'язань.

Хоча основним суб'єктом надання позитивних зобов'язань є держава, до реалізації соціальних зобов'язань залучаються й інші суб'єкти. Серед них:

1. Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС), які відіграють значну роль у впровадженні соціальних програм, наприклад, у створенні доступу до комунальних послуг або соціального захисту.

2. Приватний сектор. В рамках державно-приватного партнерства приватні компанії можуть брати участь у наданні освітніх, медичних чи житлових послуг.

3. Громадянське суспільство та міжнародні організації. Благодійні організації, волонтерські рухи та міжнародні донори також сприяють реалізації позитивних зобов'язань, особливо у кризових ситуаціях.

Вважаємо, що дослідження позитивних соціальних зобов'язань органів місцевого самоврядування є особливо актуальним для сучасної України у контексті викликів сьогодення та реформи децентралізації, котра передбачала передачу значних повноважень та ресурсів на рівень територіальних громад, що суттєво змінило баланс відповідальності між рівнями влади.

Відповідно до правової парадигми, органи місцевого самоврядування забезпечують комплексне вирішення локальних питань соціального розвитку, реалізуючи принципи правової та соціально орієнтованої держави [13, с. 150].

Дослідження позитивних соціальних зобов'язань ОМС є доречним для виявлення найкращих практик та ефективних моделей виконання соціальних зобов'язань; формування рекомендацій щодо розподілу ресурсів та підвищення якості управління на місцевому рівні; аналізу впливу реформ децентралізації на соціальну сферу та коригування державної політики у разі необхідності; розробки стратегій адаптації громад до викликів військового часу.

Позитивні зобов'язання ОМС – це зобов'язання, які передбачають активну участь органів у забезпеченні та реалізації прав і свобод громадян шляхом здійснення заходів, спрямованих на досягнення соціального добробуту, зокрема вразливих верств населення. Це стосується як надання послуг, так і створення сприятливих умов проживання для громадян у межах територіальних громад. Основний принцип реалізації таких зобов'язань закріплений у статті 19 Конституції України: органи влади діють на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачений законами України. Діяльність ОМС забезпечує реалізацію принципу соціальної держави через адресність і точність рішень, бо ОМС краще розуміють локальні потреби та проблеми громади; гнучкість, бо на рівні ОМС є можливість оперативно реагувати на зміни у соціально-економічній ситуації.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 34) до повноважень ОМС у сфері соціального захисту відносить: розробку та виконання місцевих програм соціального захисту; утримання та фінансування установ соціального захисту населення; надання допомоги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, багатодітним сім'ям тощо; організацію безкоштовного харчування та забезпечення житлом соціально вразливих категорій [14].

В контексті сприяння реалізації та гарантування права громадян на соціальне забезпечення можна виокремити наступні пріоритетні напрямки позитивних зобов'язань органів місцевого самоврядування: забезпечення соціальної допомоги; забезпечення соціальних послуг; захист прав та інтересів населення; захист вразливих категорій населення.

До власних (самоврядних) повноважень ОМС можна віднести: розробку місцевих програм соціального захисту; надання фінансової допомоги; фінансування закладів соціального захисту.

До делегованих повноважень ОМС можна віднести: виконання державних програм соціального захисту; організацію громадських робіт; контроль за дотриманням соціальних стандартів.

Органи місцевого самоврядування розбудовують міжінституційну комунікацію з державними структурами та громадськими організаціями для забезпечення максимально ефективної системи соціального супроводу населення [15, с. 546]. Слід зазначити, що мешканці громади відіграють важливу роль у визначенні, формуванні та контролі виконання соціальних зобов'язань ОМС.

Основними засобами такого впливу виступають громадські слухання, звернення громадян, ініціювання місцевих референдумів, громадський контроль, бюджети участі (громадський бюджет), Участь у місцевих виборах, співфінансування проєктів тощо.

Механізми впливу мешканців громади на соціальні зобов'язання ОМС базуються на законодавчо гарантованому праві громадян брати участь у місцевому самоврядуванні. Ці інструменти сприяють підвищенню прозорості, відповідальності та ефективності місцевих органів влади, водночас даючи змогу громадянам безпосередньо впливати на якість соціальних послуг у своїх громадах.

ОМС, реалізуючи позитивні зобов'язання, виступають ключовими виконавцями соціальної політики. ОМС забезпечують доступ до послуг, соціальну інтеграцію та підтримку найбільш уразливих категорій населення. Ефективність роботи ОМС залежить від фінансової автономії, залучення громади до ухвалення рішень і координації з центральними органами влади.

ОМС несуть пряму відповідальність за забезпечення базових соціальних сервісів з урахуванням індивідуальних потреб населення. Відповідно до профільного законодавства, соціальні послуги включають комплекс дій, спрямованих на: профілактику складних життєвих обставин; подолання кризових ситуацій, мінімізацію негативних наслідків.

Значущість розбудови соціальних сервісів на рівні територіальної громади розкривається через наступні системні аспекти:

1. Законодавчо регламентовані повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціальних послуг мають чітку нормативну природу. Невиконання або ухилення від реалізації визначених обов'язків передбачає настання юридичної відповідальності – дисциплінарної, адміністративної та кримінальної.

2. Цільова соціальна підтримка осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та захист їхніх прав безпосередньо корелює з підвищенням суспільної довіри до місцевої влади. Реалізовані заходи детермінують покращення якості життєвого середовища та соціального благополуччя громади [16, с. 205].

3. Інвестування в розвиток соціальних послуг генерує позитивні соціально-економічні трансформації.

Важливим аспектом діяльності ОМС є інформування населення про соціальні послуги у формі, доступній для сприйняття особами з будь-якими порушеннями здоров'я [17, с. 69]. ОМС відповідальні за забезпечення інформаційно-комунікативної підтримки, що передбачає ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на рівні територіальної громади.

Позитивні обов'язки органів місцевого самоврядування в контексті соціального захисту включають не лише надання соціальних послуг, але й комплексний супровід вразливих верств населення. Йдеться про створення цілісної системи підтримки, яка охоплює різноманітні аспекти соціального забезпечення [18].

Одним із важливих аспектів децентралізації є підвищення якості соціальних послуг, які надаються на місцевому рівні. Як зазначає Г.В. Татаренко соціальна кваліметрія є ефективним інструментом для оцінювання відповідності послуг потребам громади. За словами авторів, стандартизація соціальних послуг, що враховує специфіку потреб місцевого населення, дозволяє покращити їхню якість та забезпечити прозорість використання ресурсів [19]. Необхідність запровадження системи моніторингу якості соціальних послуг стає очевидною, адже вона сприяє підвищенню довіри населення до місцевої влади та покращенню соціального клімату в громадах.

Л.В. Котова підкреслює, що ОТГ отримують не лише нові можливості, але й нові виклики, пов'язані з недостатньою фінансовою спроможністю та браком кваліфікова-

них кадрів [20]. Децентралізація надає громадам ресурси для розвитку соціальної сфери, зокрема, через створення реабілітаційних центрів, забезпечення житлом вразливих категорій населення та фінансування медичних послуг. Однак, як зазначає дослідниця, успішна реалізація цих завдань вимагає вдосконалення фінансових механізмів та підвищення професійного рівня працівників місцевого самоврядування.

Ефективна реалізація повноважень ОМС стикається з низкою перешкод, спричинених прогалинами у законодавстві. Ці проблеми стосуються нечіткості правового регулювання, фінансової нерівності, відсутності кризового реагування, слабкої координації між рівнями влади та обмеження доступу до послуг. Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» (ст. 1) визначає обов'язки органів влади, але не містить детальних механізмів реалізації цих обов'язків на місцевому рівні [11].

Відсутність єдиного нормативного акта, який систематизує позитивні зобов'язання ОМС у сфері соціального захисту, створює правову невизначеність. Науковці, такі як Клименко А.Л. Бориченко К.В., вказують, що недостатнє правове регулювання ускладнює інтеграцію соціальних послуг в громадах, особливо в умовах децентралізації [13; 15].

Реформа децентралізації, попри її позитивний вплив, виявила проблему нерівномірного розподілу ресурсів. Це ускладнює виконання соціальних програм у менш розвинених громадах. Клименко А.Л. у своїх дослідженнях акцентує увагу на необхідності створення таких гарантій соціального забезпечення, які враховують різні рівні розвитку та фінансові можливості громад, особливо в умовах децентралізації. Основні гарантії, про які йдеться: справедливий розподіл фінансових ресурсів; єдині соціальні стандарти; цільові субвенції на соціальні програми; підтримка інфраструктури соціального забезпечення; забезпечення професійної підготовки кадрів; моніторинг та контроль реалізації соціальних програм [13].

Як зазначає Бориченко К.В., недостатньо ефективною є взаємодія між ОМС, центральними органами влади та громадськими організаціями знижує ефективність виконання зобов'язань [15]. Необхідно прийняти закон, який би систематизував повноваження ОМС у сфері соці-

ального захисту. Як приклад, варто врахувати стандарти Європейської соціальної хартії, які встановлюють чіткі механізми забезпечення соціальних прав.

Пропонується створення фонду державної підтримки громад, які мають обмежені фінансові ресурси. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 64) дозволяє використовувати додаткові джерела фінансування місцевих бюджетів для реалізації соціальних програм.

Пропонується створення інтегрованої інформаційної платформи для моніторингу виконання соціальних програм дозволить підвищити їхню ефективність. І.П. Волошина акцентує увагу на важливості контролю за реалізацією соціального захисту [16]. Впровадження електронних реєстрів соціальних послуг відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» сприятиме прозорості та доступності та забезпечить більшу зручність для громадян, зокрема маломобільних груп населення.

К. Кулі-Іванченко наголошує на ключовій ролі професійності кадрів у реалізації соціальної політики, навчальні програми для співробітників ОМС допоможуть підвищити якість надання соціальних послуг [4]. Створення регіональних платформ для обміну найкращими практиками між громадами сприятиме вирішенню локальних проблем та ефективному впровадженню соціальних ініціатив. Це відповідає принципу субсидиарності, закріпленому у Загальній декларації прав людини (ст. 22).

Висновок. Запропоновані кроки базуються на аналізі законодавства, думках науковців і міжнародних стандартах. Їх реалізація дозволить підвищити ефективність роботи ОМС, сприятиме забезпеченню права громадян на соціальний захист та зміцненню соціальної стабільності в Україні. Децентралізація влади відкрила нові можливості для реалізації права на соціальний захист через підвищення спроможності органів місцевого самоврядування. Як свідчать дослідження, залучення громад до роботи та виконання соціальних програм, стандартизація послуг і впровадження міжнародних практик дозволяють підвищити якість соціального захисту. Водночас, ефективна реалізація цих завдань вимагає вдосконалення законодавства, розвитку кадрового потенціалу та забезпечення фінансової стабільності громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панкевич О.З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2003. 19 с.
2. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. – 368 с.
3. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтн. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 25–35.
4. Кулі-Іванченко К.К. Концепція соціальної держави в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право №69 (2022) С. 52–58.
5. Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage, 1921 s.411. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-59871-0>
6. System der Staatswissenschaft. 1852–1857. URL: <https://archive.org/details/systemderstaatsw01stei/page/252/mode/2up>. (дата звернення: 16.12.2024)
7. Стеценко С.Г. Основоположні принципи соціальної держави. *Право і суспільство*. – 2012. – № 2. – С. 56–60.
8. Лисенко О. М. Принципи соціальної держави: традиції і сучасність. *Право і суспільство*. – 2012. – № 2. – С. 61–65.
9. Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.12.2024).
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 16.12.2024).
11. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
12. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія, Міжнародний документ від 3.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 16.12.2024).
13. Клименко А.Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст: монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
15. Бориченко К.В. Європейські стандарти права на соціальний захист / Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 545–547.
16. Волошин І.П. Соціальний захист малозабезпечених осіб в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2020. 240 с.
17. Костюк В. Л. Європейські соціальні стандарти в контексті сучасної моделі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 68–73.
18. Іванова А. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень. *Світ Фінансів* № 1(66) (2021) С. 38–47.
19. Татаренко Г.В. Принципи та методи соціальної кваліметрії при стандартизації соціальних послуг в умовах децентралізації. Актуальні проблеми права: теорія і практика № 1(47), 2024. С. 358–370.
20. Котова Л.В. Розвиток та забезпечення соціальної сфери на рівні об'єднаних територіальних громад. Актуальні проблеми права: теорія і практика № 2 (46), 2023. С. 146–159.